

Uitgangspunt: Religieus erfgoed maakt een belangrijk onderdeel uit van het cultureel erfgoed in Nederland. In vele steden en dorpen is de kerk beeldbepalend. De kerk staat vaak op een centrale plek, naast het gemeentehuis of dorpscafé en/of op het centrale plein. Daarmee zijn kerken vaak deel van de identiteit van een stad of dorp. Door de ontkerkelijking verliezen echter steeds meer kerken hun religieuze functie. De Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed beschouwt “de herbestemming van monumenten als een van de grote opgaven van de komende jaren. Verwacht wordt dat de komende tien jaar vele kerkgebouwen vrij zullen komen, zo’n 600 à 700 protestantse en zo’n 400 à 500 rooms-katholieke kerken.” De leden van de commissie OCW willen deze problematiek graag bespreken met eigenaren, experts en betrokken overheden en organisaties. De belangrijkste vraag daarbij is: Welke uitdagingen en mogelijke oplossingen zien zij voor de toekomst van het religieus erfgoed?

Standpunt Mark Hassink: Ons (religieus) erfgoed is zoveel waard als de waarde die het publiek er aan toekent. Langdurig en uitzichtloos leegstaand erfgoed, dus zonder zicht op een passende herbestemming, zou een negatieve waarde op de balans moeten hebben. Teneinde de kansrijkheid op een succesvolle herbestemming van leegstaand erfgoed te vergroten moeten we de durf hebben om kansarm of uitzichtloos leegstaand erfgoed te slopen en de vrijgekomen grond te herbestemmen. Ik schat in dat het dan zeker om 25% van monumentaal erfgoed gaat. Bij kerkgebouwen zal dit cijfer nog hoger liggen. De sentimentele waarde van erfgoed en in het bijzonder van kerken in de ruimtelijke kwaliteit is evident. Iedereen voelt en ervaart hoe kerkgebouwen een plek voorziet van een verhaal en daarmee van identiteit en betekenis. Het behoud van religieus erfgoed vanwege haar cultuurhistorische waarde wordt zeker ook erkend. Door deze aspecten is een succesvolle en economische verantwoorde herbestemming des te lastiger. Een onacceptabel hoge ‘onrendabele top’ ligt bij de herbestemming van ieder kerkgebouw in het verschiet.

Wanneer we echter de gebouwen in haar grotere context bekijken, de plek niet abstraheren tot puur het gebouw maar het gebied aanschouwen worden de economische dragers groter en is de last over een veel groter geheel te dragen. Kijk dus niet sec naar het gebouw maar naar de buurt, het gebied, de dorpskern, of de stad waar deze ligt. Er is bekend en wetenschappelijk aangetoond dat mensen graag meer betalen om te wonen in of in de nabijheid van een monument. Het restaureren van een monument en het een levendige betekenis geven door veelvuldig gebruik verhoogt tevens de financieel-economische waarde van woningen, winkels en andere gebouwen in de directe omgeving. Talrijk zijn de voorbeelden waarbij herontwikkeling van erfgoed niet alleen zorgt voor behoud van erfgoed maar tevens een positieve economische impuls geeft aan de directe omgeving. Expliciete waardering van religieus erfgoed is waarneembaar en kwantificeerbaar, zeker wanneer we dit in de brede context van het gebied plaatsen .

Dat ligt anders bij impliciete of emotionele waarde-toekenning waarbij het publiek een sociaal-maatschappelijke en/of cultuurhistorische waarde toekent aan erfgoed. De overheid kent waarde toe door bescherming van erfgoed. De samenleving waardeert erfgoed door de ervaring van de aanwezigheid ervan, maar is zich dat niet altijd bewust. Het is van belang om onder invloed van een terugtrekkende overheid, de samenleving meer bewust te maken van de waarde van erfgoed. Pas als de lokale samenleving zich bewust wordt van de waarde van erfgoed, en deze waarde expliciet wordt gemaakt, ontstaat meer maatschappelijk draagvlak voor het behoud en de herbestemming ervan.

Ook zal dit krachten vrijmaken die nodig zijn om tot succesvolle herbestemming te komen. Men blijft op zoek naar de waarden van erfgoed om het behoud ervan door bijvoorbeeld hergebruik te legitimeren. Overheid, bedrijven, burgers en instellingen belijden allen met de mond hoe belangrijk het behoud van erfgoed is voor de kwaliteit van onze leefomgeving. Maar wie draagt er vervolgens daadwerkelijk een steentje bij?

Zo onderkent eenieder het belang van behoud van het religieus erfgoed als belangrijke cultuur- en identiteitsdrager. Bisdom en kerkbesturen dragen een grote financiële verantwoordelijkheid voor de instandhouding van dit erfgoed. De ontkerkelijking heeft echter tot gevolg dat religieus erfgoed met omvangrijke leegstand en daarmee verval wordt bedreigd. Is het de verantwoordelijkheid van enkel de kerkelijke organisaties om het religieus erfgoed te behouden voor de toekomst? In mijn optiek niet, het is een brede maatschappelijke verantwoordelijkheid om vanuit de context van het gebied naar de benodigde investeringen in tijd en geld te kijken om tot een succesvolle herbestemming te komen. Ook vergt het bestuurlijk en ambtelijk lef en doorzettingsvermogen om vlot en daadkrachtig te herontwikkelen.

Iedereen heeft baat bij de instandhouding van meest waardevolle en waardevaste religieus erfgoed. Maar hoe zorgen we ervoor dat allen die belang hebben bij instandhouding van dit erfgoed, het publiek, ook hun verantwoordelijkheid nemen? Of accepteren we dat de impliciete publieke waardering niet wordt vertaald naar brede maatschappelijke verantwoordelijkheid voor behoud van het religieus erfgoed?

Ik ben ervan overtuigd dat toename van publieke bewustwording kansen biedt voor het behoud van ons erfgoed. Voorwaarde is dan wel dat het debat over de waardering en noodzaak tot behoud van een kerkgebouw moet verschuiven van hogere bestuurlijke organen naar lokale bestuurders, lokaal bedrijfsleven en uiteraard de burgers. Zo kunnen bewoners van een dorpskern of wijk actief betrokken worden bij initiatieven tot behoud van de plaatselijke kerk. Die betrokkenheid en participatie zal leiden tot nieuwe kansen voor het instandhouden. De lokale gemeenschap kan haar waardering vertalen in concrete bijdragen in de vorm van kennis, netwerk, materialen, tijd en geld. Vervolgens kan die inbreng op een professionele wijze gecoördineerd en ingezet worden bij herbestemmingsprocessen. Dit vergt een nieuwe kijk op de manier waarop deze processen gefinancierd en georganiseerd worden, maar het is mogelijk! Recente onderzoeken en praktijkervaringen in mijn directe omgeving tonen dat aan.

Maak burgers deelgenoot van zowel het leegstandsprobleem als de zoektocht naar een oplossing tot instandhouding. Pas dan wordt zichtbaar en aanvaard wat daadwerkelijk de publieke en economische waarde van erfgoed is. Niet alleen in geldelijke waarde uitgedrukt maar ook in de mate van betrokkenheid en participatie van het publiek.

Wees ook bereid tot sloop of gedeeltelijke sloop. Een markante kerktoren als 'landmark' laten staan bijvoorbeeld. Met of zonder klokken, afhankelijk van de behoefte van de buurt of het dorp. En nieuwe mogelijkheden creëren door de toren toegankelijk te maken en mensen de mogelijkheid te geven hun omgeving vanaf boven te aanschouwen. De vrijgekomen grond(-waarde) van het kerkgebouw geeft ruimte aan commercieel of maatschappelijk ontwikkelaars om tot een economisch verantwoorde herontwikkeling in het gebied te komen. Wanneer je hier de gemeenschap actief bij betreft middels werkateliers en co-creatie vanuit de 'Placemaking methodiek' ontstaat er een breed gedragen plan en stijgt de kans op een succesvolle herbestemming van het kerkgebouw of de grond significant. Bij de reeds succesvol gerealiseerde projecten wordt met de grondopbrengst in en rondom de kerk of de toren de ontwikkeling van nieuwe woningen mogelijk gemaakt.

Vaak ontstaan nieuwe combinatiefuncties in en bij de kerkgebouwen en deze nieuwe economische dragers maken het mogelijk het erfgoed toekomstbestendig te renoveren. De toekomst van historische kerkgebouwen en gronden daaromheen - met hun markante uitstraling en centrale ligging - kan net zo succesvol zijn als bekende herontwikkelde (industriële) erfgoedcomplexen wanneer we slim, effectief en met lef deze uitdaging aangaan.

Toonaangevende voorbeelden van succesvolle erfgoed herontwikkelingen zijn: Westergasfabriek in Amsterdam, CHV Noordkade in Veghel, Theater De Kampanje in scheepswerf Den Helder, Cultuurfabriek Energiehuis in Dordrecht, Mariaoord - Parc Glorieux te Vught, De Bussumse en Utrechtse Watertoren, Seeligkazerne in Breda, Heilig Hart Kerk in Boxtel, Spinoza Hall in Utrecht, Klooster Mariënhage in Eindhoven, Theater Het nieuwe Speelhuis in de koepelkerk Helmond. In potentie hebben kerkgebouwen en -gebieden zeker zoveel toekomstwaarde!

Mark Hassink ontwikkelt vanuit ingenieursbureau Vrijborg en ontwikkelbedrijf The Placemaker herbestemmingsvisies voor gebouwen en vertaalt deze vervolgens vanuit werkateliers in een realistisch plan. Hij werkt daarbij samen met vaste partnerpartijen en social entrepreneurs, architecten, bouwers, fondsenwervers, financiers, lokale bestuurders, onderwijsinstellingen, adviseurs maar bovenal de toekomstige bewoners en gebruikers. Vaste partnerpartijen die hebben bijgedragen aan de totstandkoming van deze visie zijn Sanne de Koning van Dedato.nu, Lilian Grootswagers van Erfgoed.nu en Rob Stark van IMd.